

ROLUL CULTURII NAȚIONALE ÎN DECIZIA FINANCIARĂ LA NIVEL INDIVIDUAL – CAZUL ROMÂNIEI

Tudor CIUMARA, dr., cercetător științific, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare „Victor Slăvescu”, București, România
Iulia LUPU, dr., cercetător științific, Centrul de Cercetări Financiare și Monetare „Victor Slăvescu”, București, România

In this paper we analyse the role of national culture on individual financial decision, focusing on the case of Romania. National culture, as the premise of the article, is the source of some very important factors that influence financial decision. The analysis is based on Hofstede's model of understanding cultural differences. Romania's scores on dimensions of national culture, as measured by Hofstede, are used to interpret local individual financial behavior. Of the six dimensions of national culture, three are of greater importance for the problem considered: uncertainty avoidance, long-term orientation and indulgence versus restraint. The data we used indicate that in Romania there is a strong preference for uncertainty avoidance, which translates into the use of safer financial instruments, even if returns are lower. Considering the second main dimension, due to the focus on long-term, financial preferences are adequately influenced. Romania's score on the third main dimension shows an inclination towards restraint in consumption, which can positively affect individual savings and investments. Our analysis opens the field for research regarding ways of adapting local financial instruments to individual preferences.

Introducere

Aplicarea unor modele de analiză comparativă a caracteristicilor culturale poate contribui la înțelegerea felului în care se manifestă diferențele culturale în diferite aspecte ale vieții economice. În cadrul acestui material aplicăm perspectiva și măsurătorile realizate de Hofstede et al. (2010) asupra culturii românești și a altor culturi vecine sau în alt mod relevante pentru țara noastră. Desigur, datele folosite, deși relevante la nivel național, au unele limitări. Pe de o parte, se recunoaște faptul că există multiple niveluri ale culturii care ar putea fi luate în calcul în mod suplimentar față de cel național – regional, etnic, religios, generațional, organizațional etc (Hofstede et al., 2010, p. 18). Pe de altă parte, nu putem ignora faptul că studiile lui Hofstede au fost și sunt în continuare supuse unei serii de critici. Aceste critici se referă, spre exemplu, la relevanța metodologiei utilizate, la lipsa de omogenitate culturală a populațiilor, la felul în care au fost selectați respondenții, integritatea statistică a analizei etc. (Jones, 2007). Ca urmare, privim și utilizăm aceste măsurători ca fiind indicatori subiectivi, care pot ajuta la înțelegerea unor lucruri, fără a oferi însă certitudini.

Studiile realizate de Hofstede et al. cu privire la caracteristicile și dimensiunile culturilor naționale nu sunt singulare. Studii importante au realizat, printre alții și Fons Trompenaars (1993), Shalom Schwartz (2001) sau Robert House (2004). Faptul că în analiza noastră am preferat utilizarea modelului lui Hofstede se bazează pe două considerente principale. În primul rând, măsurătorile lui Hofstede includ România, element esențial pentru obiectivele noastre. În al doilea rând, modelul cultural al lui Hofstede este mult mai cunoscut decât celelalte (deși, în egală măsură și mai criticat) reprezentând un model consacrat, utilizat în mai multe studii la care putem face trimiteri și cu care putem compara rezultatele. Recunoscând însă diversitatea de abordări a problematicii culturii naționale, ne propunem ca în această analiză să surprindem o perspectivă asupra temei abordate, nu neapărat singura sau cea mai bună.

Dimensiunile culturale – definiții și interpretări

În paragrafele următoare realizăm o scurtă prezentare a celor șase dimensiuni ale culturilor naționale măsurate de Hofstede. Definierea acestora este însoțită de descrierea unor influențe generale asupra comportamentului financiar al indivizilor. Observațiile cu privire la aceste influențe sunt parțial preluate din studiul lui Hofstede (2010) și parțial sunt rezultatul unor interpretări proprii.

Distanța față de putere (PDI) (sau Ecartul puterii, cum, nu fără argumente, traduc denumirea acestei dimensiuni Mihuț și Lungescu, 2006) este definită de Hofstede ca reprezentând gradul în care membrii mai puțin importanți ai instituțiilor și organizațiilor dintr-o țară așteaptă și acceptă că puterea este distribuită inegal. Desigur, există diferite criterii în funcție de care analiza dimensiunilor culturale, inclusiv cea privitoare la distanța față de putere, poate duce la existența unor diferențe notabile în cadrul aceleiași țări. Hofstede, spre exemplu, face precizarea că scorurile măsurate sunt relevante pentru clasa de mijloc.

Relevant pentru domeniul finanțelor personale, Hofstede observă faptul că în țări în care distanța față de putere este ridicată este de așteptat ca la bătrânețe părinții să fie sprijiniți (inclusiv financiar) de copii. De asemenea, în aceste țări există diferențe mai mari în ceea ce privește salariul în interiorul organizațiilor, veniturile fiind deci distribuite mai inegal.

Individualism versus colectivism (IDV) este o dimensiune ce încearcă să determine gradul în care este de așteptat ca individul dintr-o societate să-și poarte singur de grijă sau este integrat în grupuri care îl protejează.

Hofstede notează că în societățile individualiste este de așteptat ca individul să-și poarte singur de grijă, în vreme ce în societățile colectiviste persoanele sunt integrate în grupuri care îi protejează. Ca urmare, în vreme ce în țările individualiste se pune accent pe proprietatea individuală asupra resurselor (existând și o mai mare probabilitate ca indivizii să fie proprietarii locuințelor în care locuiesc și să posede asigurări de viață), în țările cu culturi colectiviste se consideră că resursele trebuie împărțite cu rudele și membrii grupurilor de apartenență.

Masculinitate versus feminitate (MAS) este o dimensiune prin care se încearcă măsurarea diferențelor dintre rolurile bărbaților și femeilor. În societățile determinate a fi “masculine” rolurile sunt clar diferite în funcție de sexul indivizilor. În societățile “feminine”, pe de cealaltă parte, aceste roluri se suprapun.

Hofstede observă că în culturile masculine sunt cumpărate mai multe produse scumpe, ce arată statutul posesorului, în vreme ce în culturile feminine sunt preferate achizițiile cu uz gospodăresc. De asemenea, în societățile masculine se consideră că bărbații trebuie să obțină veniturile familiei iar femeile să se îngrijească de gospodărie, în vreme ce în societățile feminine aceste roluri sunt împărțite între cei doi. O altă preferință relevantă este cea pentru câștiguri sporite în detrimentul timpului liber, specifică culturilor masculine, și varianta inversă pentru culturile feminine.

Evitarea incertitudinii (UAI) poate fi definită ca gradul în care membrii unei culturi se simt amenințați de situații ambigue sau necunoscute. Evitarea incertitudinii se referă mai mult la o stare de anxietate (teamă nedefinită) și nu la frică (de un lucru concret). De aceea, evitarea incertitudinii nu trebuie confundată cu evitarea riscurilor. Indivizii din culturi cu evitarea incertitudinii scăzută se simt confortabil în situații ambigue cu riscuri nefamiliare în vreme ce indivizii din culturi cu evitarea incertitudinii crescută acceptă riscurile familiare dar se tem de situații ambigue cu riscuri nefamiliare.

În studiul lui Hofstede se observă că indivizii din țări în care se manifestă un grad ridicat de evitare a incertitudinii își asumă mai puține riscuri. Ca urmare ei tind să investească mai puțin în acțiuni și mai mult în active tangibile, precum metalele

prețioase. Indivizii din culturi cu evitarea incertitudinii scăzută acceptă mai ușor investiții considerate riscante.

Orientarea pe termen lung (LTO) are, după Hofstede, următoarea definiție: stimularea virtuților orientate spre recompense viitoare – în special perseverență și cumpătare. În mod opus, orientarea pe termen scurt favorizează virtuțile legate de trecut și prezent – în special respectul pentru tradiție, păstrarea prestigiului și respectarea obligațiilor sociale.

Conform aprecierilor lui Hofstede, între caracteristicile țărilor cu orientare pe termen lung se găsesc preferința pentru investiții imobiliare, cumpătare mai mare în cheltuieli, ceea ce duce la dedicarea către economii a unei părți mai mari din venituri, generându-se astfel disponibilități pentru investiții. În mod echivalent, în țările cu orientare pe termen scurt preferința este pentru investiții în fonduri mutuale iar proporția din venituri dedicată economisirii este mai scăzută. Aici există o presiune socială pentru realizarea de cheltuieli, existând o atenție sporită pentru obligațiile ce privesc statutul social.

Hedonism versus cumpătare (IVR) este o dimensiune mai recent inclusă în analizele lui Hofstede. Hedonismul (tradus din englezescul *indulgence*) se referă la tendința de a permite o relativ liberă satisfacere a dorințelor umane naturale legate de distracție și bucuriile vieții. La polul opus, cumpătarea reflectă convingerea că satisfacerea acestor nevoi trebuie să fie restricționată și reglementată de norme sociale stricte (p.281).

Având în vedere definițiile de mai sus, Hofstede observă că în țările cu orientare către cumpătare, chibzuiala și economisirea sunt importante, fiind acordată mai puțină importanță distracției. În țările cu orientare către hedonism, chibzuiala nu este considerată importantă fiind acordată o importanță mai mare distracției.

Cazul României

În tabelul de mai jos am preluat rezultatele măsurătorilor lui Hofstede, pe cele 6 dimensiuni culturale, pentru România și alte țări cu care am considerat că sunt relevante comparații. Am introdus Germania și S.U.A. ca repere de țări dezvoltate și puternice. Am inclus Bulgaria, Serbia, Ungaria, Ucraina și Moldova deoarece sunt țări vecine cu România și comparațiile sunt interesante. În plus față de majoritatea țărilor vecine am inclus Rusia și Grecia deoarece sunt țări ortodoxe, fapt important din punct de vedere cultural. Am mai inclus în tabel Austria și Olanda, deoarece împreună cu Grecia sunt țările de origine a celor mai importante bănci ce activează în România.

Tabelul 1. Scoruri naționale pentru dimensiunile culturale

Țara	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO	IVR
Austria	11	55	79	70	60	63
Bulgaria	70	30	40	85	69	16
Germania	35	67	66	65	83	40
Grecia	60	35	57	112	45	50
Moldova	-	-	-	-	71	19
Olanda	38	80	14	53	67	68
Romania	90	30	42	90	52	20
Rusia	93	39	36	95	81	20
Serbia	86	25	43	92	52	28
S.U.A.	40	91	62	46	26	68
Ucraina	-	-	-	-	86	14
Ungaria	46	80	88	82	58	31

Sursa: Hofstede et al, 2010

Distanța față de putere (PDI)

Scorul României pe această dimensiune este ridicat atât în mod absolut (90 de puncte din 100 posibile) cât și relativ (locul 7 din 76 țări măsurate), indicând o distribuție foarte inegală a puterii.

Privind prin prisma finanțelor personale putem aprecia că sprijinul financiar intergenerațional joacă un rol important în România, ajutorul acordat de tineri vârstnicilor fiind considerabil. Numărul gospodăriilor în care trăiesc trei sau mai multe generații este destul de ridicat. Distribuția inegală a veniturilor este un alt element asociat cu existența unui ecart mare al puterii și care este comun în România. Un alt aspect relevant din acest punct de vedere pentru decizia financiară îl reprezintă reperele avute în vedere în cursul luării acesteia. Considerăm că în România un rol important este jucat de sfaturile, sugestiile sau exemplul personal al celor ce dețin o anumită autoritate sau impun respect prin diverse realizări relevante.

Individualism versus colectivism (IDV)

Rezultatele măsurătorilor pe această dimensiune indică faptul că România este o țară preponderent colectivistă. Scorul înregistrat este destul de scăzut, România fiind pe locul 48 din 76 țări măsurate în ceea ce privește individualismul.

Caracterul colectivist al societății românești întărește ideea sprijinului intergenerațional menționată la dimensiunea anterioară. Observațiile lui Hofstede cu privire la importanța proprietății private în societățile individualiste ar conduce la ideea că într-o societate mai colectivistă, ca a României, indivizii sunt mai puțin preocupați să fie proprietarii locuințelor în care trăiesc, fapt contrazis însă de realitatea locală. Argumentul caracterului colectivist al societății ar putea fi însă folosit în explicarea dezvoltării greoaie a asigurărilor de viață în România. Legătura între cultura națională și în special gradul de individualism și consumul de asigurări de viață este confirmată și de Chui și Kwok (2008). Colectivismul poate duce și la un grad mai ridicat de conformism. Apreciem că aceasta ar putea însemna din punct de vedere financiar o preferință mai mare pentru acele produse sau servicii ce sunt „validate” prin faptul că sunt deja frecvent folosite de cei din jur. Ar putea fi analizat într-un alt material dacă scandaluri financiare precum Caritas, SAFI sau FNI au fost semnificativ facilitate de această dimensiune colectivistă a culturii naționale.

Masculinitate versus feminitate (MAS)

Scorul înregistrat de România pe această dimensiune indică un oarecare echilibru, dar o preponderență către o cultură feminină. Deși scorul este mai echilibrat în mod absolut, comparativ cu alte țări caracterul feminin al culturii românești este mai puternic decât cel colectivist (locul 51 din 76, față de locul 48 din 76 în cazul dimensiunii anterioare).

Fiind vorba de o poziționare relativ echilibrată a României pe această dimensiune, este dificil să tragem concluzii clare. În societatea noastră există probabil atitudini contradictorii din acest punct de vedere. Din punct de vedere financiar, preferința pare a fi pentru obținerea de venituri de către ambii parteneri într-o gospodărie, preferința pentru timp liber în detrimentul câștigurilor sporite și preferința pentru achizițiile gospodărești în detrimentul celor ce indică statutul posesorului. Caracterul ambivalent este însă clar, cel puțin în cazul ultimei preferințe menționate existând numeroase elemente care să indice contrariul. De altfel s-a mai remarcat (Mihuț și Lungescu, 2006, p. 24) lipsa de omogenitate a culturii românești din această perspectivă, considerându-se că există tendințe masculine extreme contrabalansate de tendințe pronunțat feminine.

Evitarea incertitudinii (UAI)

Scorul foarte ridicat înregistrat de România pe această dimensiune o poziționează ca având o preferință puternică pentru evitarea incertitudinii (locul 14 din 76 țări măsurate).

Folosind raționamentul lui Hofstede, poziționarea României pe această dimensiune poate contribui la explicarea subdezvoltării bursei locale. De altfel, există studii (Kwok și Tadesse, 2006) care indică existența unei legături statistice semnificative între gradul mai ridicat de evitare a incertitudinii dintr-o țară și existența unui sistem financiar bazat pe bănci (spre deosebire de piețe de capital). Chiar dacă autorii nu au inclus în eșantionul studiat de ei și țările cu economii emergente (mai ales cele din Europa Centrală și de Est), rezultatele sunt considerate relevante prin introducerea în model a unor variabile precum cadrul legislativ, nivelul de dezvoltare al economiei, caracteristici macroeconomice și politice, precum și nivelul de dezvoltare instituțională.

Hofstede indică faptul că dorința de evitarea a incertitudinii duce la preferința pentru investițiile tangibile, cum ar fi metalele prețioase. Observațiile legate de comportamentul românilor par să confirme această preferință.

Orientarea pe termen lung (LTO)

Scorul înregistrat de România pe această dimensiune indică o orientare pe termen lung. Această orientare nu este foarte pronunțată dacă apreciem doar scorul absolut (52 puncte din 100) dar este mai semnificativă în comparație cu restul țărilor analizate (locul 38 din 93 țări din punct de vedere al orientării pe termen lung).

Conform lui Hofstede orientarea pe termen lung conduce la o preferință pentru investițiile imobiliare. Aceasta se confirmă în cazul României, impactul acestei dimensiuni culturale putând fi folosit pentru a justifica inconsistența în ceea ce privește proprietățile imobiliare observată în cazul dimensiunii privind colectivismul. O altă consecință a orientării pe termen lung ar fi economisirea unei părți mai mari din venituri, ceea ce, la fel, pare a fi o caracteristică validată de situația concretă. Un potențial domeniu de interes pentru cercetări viitoare în această privință îl reprezintă caacteristicile planificării financiare individuale în România. Aici ar trebui evaluată și ar juca un rol important și educația financiară a populației, analiză care este posibil să rezerve surprize neplăcute.

Hedonism versus cumpătare (IVR)

Scorul înregistrat de România pe această dimensiune indică o preferință puternică pentru cumpătare (doar 20 puncte din 100), aspectul hedonistic fiind mult mai puțin prezent decât în alte țări (locul 77 din 93 țări). Și prin prisma acestei dimensiuni, scorul României pare a favoriza economisirea în locul cheltuielilor neesențiale.

Acest tip de comportament al populației din România a fost pus în evidență și în perioada de criză, când în condiții de nesiguranță financiară, s-a confirmat preferința mai mare către economisire (BNR, 2011). Oricum, rezultatele măsurătorilor pe această dimensiune necesită o analiză suplimentară deoarece, cunoscând realitățile locale, poziționarea României este puțin surprinzătoare.

Comparații internaționale

Din punct de vedere al vecinătății se remarcă o asemănare foarte mare a României cu Serbia (scoruri foarte apropiate pe toate cele șase dimensiuni), mare față de Rusia (pe cinci din cele șase dimensiuni, diferențe mai mari în ceea ce privește orientarea pe termen lung) și o apropiere semnificativă de Bulgaria. Scorurile înregistrate de România sunt foarte diferite de cele ale Ungariei pe trei dimensiuni, existând diferențe notabile și pentru celelalte trei. În ceea ce privește Moldova și Ucraina, sunt disponibile date pentru doar două dimensiuni. Scorul României este substanțial diferit de cele ale Moldovei și Ucrainei în ceea ce privește orientare pe termen lung dar este apropiat în ceea ce privește preferința pentru cumpătare.

Un caz particular care ar putea fi analizat îl reprezintă diferențele sau asemănările culturale dintre România și un grup de țări cu importanță aparte din punct de vedere

financiar. Ne referim la Austria, Olanda și Grecia, țări care împreună dețin aproximativ 55% din capitalul instituțiilor de credit din România. Analizând comparativ scorurile înregistrate de România și fiecare dintre aceste trei țări observăm existența unor diferențe notabile, ce indică existența unor culturi naționale foarte diferite. În acest context, poate fi pusă în discuție capacitatea de adaptare a produselor și serviciilor financiare a instituțiilor de credit locale deținute de instituții din aceste țări.

Concluzii

Începem concluziile prin a reafirma faptul că înțelegem caracterul relativ al măsurătorilor analizate. Există critici la adresa acestora, unele bine motivate, și există și analize alternative ale culturilor naționale. De aceea, observațiile realizate anterior reprezintă mai mult un exercițiu de interpretare a rezultatelor unor măsurători. Aceste interpretări vor fi dezvoltate, validate sau invalidate într-o analiză ulterioară mai extinsă. Scorurile înregistrate de o țară pe dimensiunile culturale specificate de Hofstede nu au relevanță maximă la nivel național ci pentru comparații internaționale. De aceea în viitor va fi necesar să dezvoltăm analiza și interpretările în special prin realizarea acestor comparații internaționale.

Această scurtă analiză deschide doar drumul către un tip de abordare a domeniului financiar care considerăm că lipsește în prezent în mare măsură, fiind însă necesar. Trăim un proces de globalizare dar aceasta nu înseamnă că diferențele naționale sunt anulate. Dimpotrivă, este posibil ca acceptând uniformizarea unor comportamente, de dragul globalizării, oamenii să simtă mai acut nevoia conservării unui nucleu bine definit al identității lor naționale și culturale. Pentru instituțiile financiare, oricum profund afectate de perioada de criză, ar putea fi foarte importantă înțelegerea acestui fapt și integrarea analizei specificului cultural în strategiile de dezvoltare.

Referințe bibliografice

1. Banca Națională a României, *Conturi naționale financiare 2006-2010*, 2011, <http://www.bnro.ro/Publicatii-periodice-204.aspx>.
2. Banca Națională a României, *Raport anual 2011*, 2012, <http://www.bnr.ro/Publicatii-periodice-204.aspx>.
3. Chui, C.W., Kwok, C. Y., National culture and life insurance consumption, *Journal of International Business Studies*, 39, p. 88-101, 2008.
4. Hofstede, G., Hofstede, G.J., Minkov, M., *Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival*, McGraw-Hill, 2010.
5. House, R.J., Hanges, P., Javidan, M., Dorfman, P.W., Gupta, V., *Culture, leadership, and organizations: the GLOBE study of 62 societies*, Thousand Oaks, CA: Sage, 2004.
6. Jones, M., *Hofstede – Culturally questionable?*, Oxford Business & Economics Conference, Oxford, Marea Britanie, 24-26 iunie 2007.
7. Kwok, C.Y., Tadesse, S., National culture and financial systems, *Journal of International Business Studies*, 37, p. 227-247, 2006.
8. Mihaș, I., Lungescu, D., Dimensiuni culturale în managementul românesc, *Management & Marketing*, nr. 1, p. 5-26, 2006.
9. Schwartz, S.H., Bardi, A., Value hierarchies across cultures: taking a similarities perspective, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32 (3), 2001, p. 268-290.
10. Trompenaars, F., *Riding the waves of culture: understanding cultural diversity in business*, Economist Books, 1993.
11. *** Hofstede, G., <http://geert-hofstede.com>